

Η ΕΠΑΡΧΙΑ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ SALUTARIS.
ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗΣ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ
ΤΟΥ ΙΑΛΥΡΙΚΟΥ

Σύμφωνα με τὸ κείμενο τοῦ Sextus Rufius Festus, *Breviarium rerum gestarum populi romani*, ἡ διοίκηση Μακεδονίας (diocesis Macedoniae), δηλαδή ἡ διοικητικὴ ἐνότητα ποῦ ἀνήκε στὴν ἐπαρχία τοῦ Ἰαλυρικοῦ (praefectura preatorio per Illyricum) καὶ ἐκτεινόταν ἀπὸ τοὺς Στόβους ὡς τὴν Κρήτη καὶ ἀπὸ τὸν ποταμὸ Νέστο ὡς τὴν Ἀδριατικὴ, περιλάμβανε τὶς ἐξῆς ἐπτὰ ἐπαρχίες (provinciae): Macedonia, Thessalia, Achaia, Epirus nova, Epirus vetus, Praevalis καὶ Creta. Ὁ τελευταῖος ἐκδότης τοῦ *Breviarium*, J. W. Eadie, χρονολογεῖ τὴ συγγραφὴ τοῦ κειμένου αὐτοῦ στὸ διάστημα μεταξὺ 363-370 καὶ τὸ θεωρεῖ, εἰδικὰ ὡς πρὸς τὶς παραπάνω πληροφορίες, ἀξιόπιστη πηγὴ¹. Ἐνα ἄλλο ἐπίσημο διοικητικὸ κείμενο, ἡ *Notitia dignitatum*, γραμμένο τριάντα περίπου χρόνια ἀργότερα, περιγράφει ὄχι μόνον τὴ διοικητικὴ ὀργάνωση τοῦ Ἰαλυρικοῦ μετὰ τὸν ὀριστικὸ χωρισμὸ του (395) σὲ ἀνατολικὸ (διοικήσεις Δακίας καὶ Μακεδονίας) καὶ δυτικὸ (διοίκηση Πανοννίας), ἀλλὰ ἐπιπλέον καὶ ὀρισμένες μεταρρυθμίσεις στὶς ἐπαρχίες τῶν ἀνατολικῶν διοικήσεων Μακεδονίας καὶ Δακίας. Συγκεκριμένα, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς παραπάνω ἐπαρχίες ποῦ εἶναι γνωστὲς ἀπὸ τὸ *Breviarium*, ἀναφέρεται ἐπίσης καὶ ἡ Μακεδονία salutaris ὡς ἐπαρχία ποῦ διοικεῖται ἀπὸ ἕνα praeses². Ἡ ἴδια ἐπαρχία ἐμφανίζεται στὸ κείμενο αὐτὸ χωρισμένη: ἕνα τμῆμα τῆς μαζὶ μὲ τὴν ἐπαρχία Epirus nova ἀνήκει στὴ διοίκηση Μακεδονίας καὶ ἕνα ἄλλο μὲ τὴν ἐπαρχία Praevalitana στὴ διοίκηση Δακίας (Oriens III, 13 καὶ 19).

Μὲ βάση αὐτὰ τὰ κείμενα τίθεται, ὄχι ἄλλωστε γιὰ πρώτη φορά, τὸ πρόβλημα τῆς χρονολόγησης τοῦ σχηματισμοῦ τῆς ἐνιαίας ἐπαρχίας Μακεδονίας salutaris, τοῦ προσδιορισμοῦ τοῦ γεωγραφικοῦ χώρου ποῦ αὐτὴ καταλάμβανε

1. J. W. Eadie, *The Breviarium of Festus. A critical edition with historical commentary*, University of London 1967, σελ. 2 καὶ 155.

2. Otto Seeck, *Notitia dignitatum*, Βερολίνο 1876, ἀνατύπωση 1962, Oriens I 125. Δὲν μπορέσαμε νὰ βροῦμε τὴν πρόσφατη ἔκδοση G. Clemente, *La «Notitia Dignitatum»*, Cagliari 1968. Γιὰ τὸν τίτλο τοῦ praeses βλ. A. H. M. Jones, *The Later Roman Empire (284-602)*, Ὁξφόρδη 1964, σελ. 45, 48, 106, 379, 527-9.

νε καθὼς καὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ ὀνόματός της (*salutaris*). Ἐνα ἀκόμη πρόβλημα πού, ἀπ' ὅσο ξέρουμε, δὲν ἔχει ἀπασχολήσει τοὺς μελετητὲς εἶναι τὰ αἷτια τῆς κατάρτισης τῆς γνωστῆς ἀπὸ τὸ *Breviarum* ἐπαρχίας Μακεδονίας¹ καὶ τοῦ σχηματισμοῦ τῆς νέας ἐπαρχίας Μακεδονίας *salutaris*.

Ἡ ὡς τώρα ἔρευνα ἔχει ἀποσαφηνίσει ἱκανοποιητικὰ ὀρισμένα προβλήματα πού ἀφοροῦν τὴν ἐπαρχία Μακεδονία *salutaris*. Ἔτσι π.χ. ὁ H. Grégoire καὶ ὁ P. Orgels ἀποκατέστησαν μὲ πειστικὰ ἐπιχειρήματα τὸ χωρίο τοῦ χρονογράφου Μαλάλα (β' μισὸ βου αἰ.), τὴ μοναδικὴ δηλαδὴ πηγὴ πού ἀναφέρει τὸ σχηματισμὸ τῆς νέας αὐτῆς ἐπαρχίας². Συγκεκριμένα ὁ Μαλάλας, καθὼς διηγεῖται τὰ γεγονότα τῆς βασιλείας τοῦ Βεσπασιανοῦ (70-79μ. X.), ἀναφέρει: «ἐποίησε δὲ καὶ ἐπαρχίαν Μακεδονίαν δευτέραν ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτὴν ἀπομερίσας». Ὁ H. Grégoire καὶ ὁ P. Orgels ὑποστηρίζουν ὅμως πὼς δὲν πρόκειται γιὰ τὸ Βεσπασιανὸ ἀλλὰ γιὰ τὸ Θεοδόσιο τὸ Σπανὸ (=ἱσπανὸ) καὶ ἀναφέρουν παρόμοια περίπτωσι παλαιογραφικοῦ λάθους³. Ἐπομένως καὶ ἡ θέση τοῦ χωρίου αὐτοῦ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ πὼς ἀνήκει στὸ κεφάλαιο ὅπου ἐξιστοροῦνται τὰ γεγονότα μετὰ τὸ 379 καὶ πιδ συγκεκριμένα στὴν παράγραφο ὅπου ἀναφέρονται οἱ παρόμοιες διοικητικὲς ἀνακατατάξεις πού ἔγιναν ἀπὸ τὸ Θεοδόσιο στὸ χῶρο τοῦ Ἰλλυρικοῦ⁴.

1. Κατὰ τὸ διάστημα πού ὑπῆρχε ἡ ἐπαρχία Μακεδονίας *salutaris*, ἡ ὑπόλοιπη ἐπαρχία Μακεδονίας, ἀπὸ τὴν ὁποία ἐξἄλλου ἀποκόπηκε ἡ πρώτη, δὲν ἀναγράφεται ὅυτε στὴ *Notitia dignitatum* ἀλλὰ οὔτε καὶ σὲ ἄλλες πηγές ὡς Μακεδονία πρώτη, ἀλλὰ ἀπλῶς ὡς ἐπαρχία Μακεδονίας. Ἐπαρχία Μακεδονίας πρώτη (*prima*) μαρτυρεῖται μόνο στὸ δεῦτερο μισὸ τοῦ 5ου αἰώνα, ὅποτε σχηματίζεται ἐπαρχία Μακεδονία δευτέρα (*secunda*), βλ. P. Lemerle, *Philippe et la Macédoine orientale à l'époque chrétienne et byzantine*, Παρίσι 1945, σελ. 78, σημ. 1. Παρόλα αὐτὰ ὁ Γεώργιος I. Θεοχαρίδης, στὸ πρόσφατο βιβλίο του *Ἱστορία τῆς Μακεδονίας κατὰ τοὺς μέσους χρόνους (284-1354)*, Μακεδονικὴ Βιβλιοθήκη, Θεσσαλονίκη 1980, σελ. 92, 93 σημ. 1 καὶ σελ. 94, χρησιμοποιοῖ τὸν ὄρο *Macedonia Prima* ἀντὶ ἀπλῶς Μακεδονία.

2. Henri Grégoire - Paul Orgels, *Les cinq provinces «salutaires» de l'empire romain: Phrygie, Palestine, Galatie, Macédoine, Syrie*, *Bulletin de la Classe des Lettres et des Sciences morales et politiques de l'Académie royale de Belgique*, Bruxelles, σειρά 5η, 42 (1956), σελ. 110, σημ. 1.

3. Ἰωάννη Μαλάλα Χρονογραφία, CSHB, Βόννη 1831, σελ. 261, στ. 17-8. Ἡ F. Papazoglou, *La Macédoine Salutaire et la Macédoine Seconde*, *Bulletin de la Classe des Lettres et des Sciences morales et politiques de l'Académie royale de Belgique* 42 (1956), σελ. 121, σημ. 3, προτείνει νὰ διορθωθεῖ ἀπὸ Βεσπασιανὸς σὲ Βαλεντιανὸς (Βαλεντιανὸς Β' 375-92). Βρίσκουμε ὅμως πιδ πειστικὴ τὴ διόρθωσι τῶν H. Grégoire καὶ P. Orgels α) γιὰ παλαιογραφικοὺς λόγους καὶ β) γιατί ὁ Θεοδόσιος σχημάτισε καὶ ἄλλη ἐπαρχία μὲ τὸ ἐπίθετο *salutaris*. Τὰ γενικὰ συμπεράσματα αὐτοῦ τοῦ ἄρθρου ἐκτίθενται καὶ στὸ βιβλίο τῆς ἴδιας, *Makedonski gradovi u rimsko doba* (=Οἱ μακεδονικὲς πόλεις κατὰ τὴ ρωμαϊκὴ περίοδο), Σκόπια 1957, σελ. 91-5. Τὰ συμπεράσματα τῆς F. Papazoglou ἐπαναλαμβάνει ἀβασάνιστα ὁ Γ. I. Θεοχαρίδης, *Ἱστορία τῆς Μακεδονίας*, ἔ.π., σελ. 91 κέ.

4. Ἰωάννη Μαλάλα Χρονογραφία, ἔ.π., σελ. 347.

Ἡ διόρθωση ὅμως αὐτὴ ποὺ προτείνουν οἱ Grégoire καὶ Orgels μᾶς ὀδηγεῖ σὲ ἓνα νέο πρόβλημα σχετικὸ μὲ τὴν ἀκρίβεια καὶ τὴν ἀξιοπιστία τῶν ἱστορικῶν πληροφοριῶν τοῦ χωρίου αὐτοῦ τοῦ Μαλάλα. Ἡ Fanoula Papazoglou μελετώντας τὶς σύγχρονες καὶ μεταγενέστερες βυζαντινὲς πηγὲς ἐπισημάνει τὴ σύγχυση ποὺ ἐπικρατεῖ στὴ βιβλιογραφία σχετικά μὲ τὶς ἐπαρχίες Μακεδονία salutaris καὶ Μακεδονία δευτέρα καὶ ἀπέδειξε μὲ πειστικὰ ἐπιχειρήματα πῶς πρόκειται γιὰ δύο ἐπαρχίες ποὺ σχηματίστηκαν σὲ δύο διαφορετικὰ χρονικὰ διαστήματα: Ἡ πρώτη ὑπῆρξε γιὰ ἓνα πολὺ σύντομο διάστημα στὸ τέλος τοῦ 4ου αἰώνα, ἐνῶ ἡ δευτέρη σχηματίστηκε, σύμφωνα μὲ τὴν F. Papazoglou, πρὸς τὸ τέλος τοῦ 5ου αἰώνα¹. Ἀφοῦ ἐπομένως δεχόμεστε τὴ διόρθωση τῶν Grégoire καὶ Orgels, ὅτι δηλαδὴ ὁ Θεοδόσιος χώρισε τὴν ἐπαρχία Μακεδονία, μπορούμε νὰ ὑποστηρίξουμε τὴν ἄποψη ὅτι πρόκειται γιὰ τὴν ἐπαρχία Μακεδονία salutaris καὶ ὄχι γιὰ τὴ Μακεδονία δευτέρα, ὅπως ἀναφέρει ὁ Μαλάλας. Ἄν λοιπὸν ὁ Θεοδόσιος σχημάτισε μιὰ νέα ἐπαρχία μὲ τὴ διαίρεση τῶν ἐδαφῶν τῆς ὑπάρχουσας ἐπαρχίας Μακεδονίας, αὐτὴ θὰ ἦταν ἡ Μακεδονία salutaris καὶ ὄχι ἡ Μακεδονία δευτέρα.

Παρόλο ποὺ οἱ Grégoire καὶ Orgels γνωρίζουν τὴν παραπάνω μελέτη τῆς F. Papazoglou, δὲν ἐπισημαίνουν τὴν ἀνακρίβεια αὐτὴ στὸ χωρίο τοῦ Μαλάλα², ποὺ, κατὰ τὴ γνώμη μας, ὀφείλεται κυρίως στὴν ἀσαφῆ ἀντίληψη ποὺ εἶχαν οἱ βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ γιὰ παρόμοια θέματα ποὺ ἀφοροῦσαν τὶς ἀπομακρυσμένες ἀπὸ τὴν πρωτεύουσα ἐπαρχίες. Ἡ ἐξήγησή της βρίσκεται ἴσως στὸ γεγονός πῶς εἶτε ὁ χρονογράφος, καθὼς εἶναι πολὺ μεταγενέστερος, ἀγνοοῦσε τὴν ἀκριβῆ διοικητικὴ διαίρεση εἶτε, τὸ πιθανότερο, οἱ προγενέστεροι ἱστορικοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἀντέγραψε διόρθωσαν τὸ κείμενο, προφανῶς τὴν περίοδο ποὺ ὑπῆρχε ἀκόμη ἡ ἐπαρχία Μακεδονία δευτέρα. Νομίζουμε τελικὰ πῶς οἱ αἰτίες αὐτῆς τῆς σύγχυσης εἶναι α) τὸ γεγονός ὅτι οἱ δύο αὐτὲς ἐπαρχίες, Μακεδονία salutaris καὶ Μακεδονία δευτέρα, ἂν δὲν ταυτίζονταν γεωγραφικὰ τουλάχιστον συνέπιπταν ἐνμέρει, ἀφοῦ καταλάμβαναν ἓνα τμῆμα τῶν ἐδαφῶν τῆς προϋπάρχουσας ἐπαρχίας Μακεδονίας ἔτσι ὅπως αὐτὴ διαμορφώθηκε στὴν ἀρχὴ τοῦ 4ου αἰώνα. Αὐτὸς εἶναι ἐξάλλου ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο ἔφεραν καὶ τὸ ὄνομα Μακεδονία. Καὶ β) ὅτι ἡ Μακεδονία δευτέρα ἀποτέλεσε γιὰ ἓνα μεγάλο διάστημα μιὰ ξεχωριστὴ ἐπαρχία καὶ ἀπὸ διοικητικὴ καὶ ἀπὸ ἐκκλησια-

1. F. Papazoglou, *La Macédoine*, ὁ.π., σελ. 120 καὶ 121 κέ.

2. H. Grégoire - P. Orgels, *Les cinq provinces*, ὁ.π., σελ. 110. Ἄλλὰ ἡ σύγχυση συνεχίζεται μέχρι πρόσφατα βλ. Noël Duval - Vladislav Popović, *Urbanisme et topographie chrétienne dans les provinces septentrionales de l' Illyricum*, *Εισηγήσεις τοῦ ὀκταετοῦ διεθνoῦς συνεδρίου χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας (Θεσσαλονίκη 28 Σεπτεμβρίου - 4 Ὀκτωβρίου 1980)* Θεσσαλονίκη 1980, σελ. 369 «la Macédoine seconde ou salutaire». Καὶ πῶς κάτω σχετικά μὲ τοὺς Στόβους «capitale sans doute de la Macedonia salutaris et en tous cas de la Macédoine seconde», σελ. 383. Ἐξαιτίας τῆς σύγχυσης αὐτῆς χρονολογοῦν τὴν ὑπαρξὴ τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας salutaris ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, σελ. 380.

στικὴ ἀποψη, γι' αὐτὸ στοὺς ἐκκλησιαστικοὺς κύκλους, ἐπομένως καὶ στοὺς χρονολογικοὺς τῆς περιόδου, αὐτὴ ἦταν πρὸ γνωστῆ ἐπαρχία ἀπὸ τῆ Μακεδονία *salutaris*. Ἔτσι, ἐκτὸς ἀπὸ τῆ *Notitia dignitatum*, καὶ τὸ χωρίο τοῦ Μαλάλα, μετὰ βέβαια τὴν παραπάνω διόρθωση καὶ μόνο σ' ὅ,τι ἀφορᾷ τὴ χρονολόγηση τοῦ σχηματισμοῦ τῆς νέας αὐτῆς ἐπαρχίας, μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὡς ἀξιόπιστη ἱστορικὴ πηγή.

Χρόνος σχηματισμοῦ τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας salutaris

Ἐχει ὑποστηριχθεῖ ἀπὸ τὸν Th. Mommsen ὅτι ἡ ἐπαρχία Μακεδονία *salutaris* καὶ οἱ ὑπόλοιπες τέσσερις μὲ τὸ ἴδιο ἐπίθετο, *salutaris*, δὲν εἶχαν σχηματιστεῖ τὸ 381, ἀφοῦ δὲν ἀναφέρονται στὰ πρακτικὰ τῆς συνόδου τῆς Κωνσταντινουπόλεως¹. Ὁ ἴδιος ἐπίσης ἀναφέρει πὼς οἱ πρὸ πολλὰ ἀπὸ τὶς ἐπαρχίες αὐτὲς δὲν εἶχαν σχηματιστεῖ οὔτε ὡς τὸ 386. Πιθανὴ χρονολογία γιὰ τὸ σχηματισμὸ τῶν περισσοτέρων ἐπαρχιῶν μὲ τὸ ἐπίθετο αὐτὸ θεωρεῖ τὸ διάστημα τῆς θητείας τοῦ Εὐτρόπιου (395 - 9), ὅταν δηλαδὴ ἦταν *praepositus sacri cubiculi*². Εἰδικὰ γιὰ τὴν ἐπαρχία Μακεδονία *salutaris* ὁ J. B. Bury ὑποστήριξε ἀργότερα τὴν τελευταία ἀποψη, μὲ βάση τὴ μαρτυρία τοῦ Claudianus Claudius, ὅτι δηλαδὴ ὁ Εὐτρόπιος χάρισε τὶς ἐπαρχίες πρὸς ὑπῆρχαν³. Ἡ F. Papazoglou τέλος, καθὼς καὶ ὅλοι οἱ μελετητὲς πρὸς θίγουν τὸ θέμα αὐτό, δέχεται τὴ χρονολόγηση τοῦ Mommsen, τὸ ἔτος δηλαδὴ 386, ὡς πιθα-

1. Th. Mommsen, Mémoires sur les provinces romaines et sur les listes qui nous en sont parvenues depuis la division faite par Dioclétien jusqu'au commencement du Ve siècle, *Revue Archéologique* XIII (1866), μτφρ. Emile Picot, σελ. 392, σημ. 1. Τὸ ἐπιχείρημα αὐτὸ ἀφορᾷ ἀποκλειστικὰ τὶς ἐπαρχίες μὲ τὸ ἐπίθετο *salutaris* πρὸς ἀνήκαν στὴ διοίκηση Ἀνατολῆς (diocesis Orientis). Γιὰ τὴ Μακεδονία *salutaris* εἰδικὰ δὲν ἰσχύει αὐτὸ τὸ *terminus ante quem*, γιὰτὶ οἱ ἐπίσκοποι τοῦ Ἰλλυρικοῦ, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Ἀχόλιο Θεσσαλονίκης, δὲν ἔλαβαν μέρος στὴ σύνοδο αὐτή. Βλ. I. Ortiz de Urbina S. J., *Nicée et Constantinople*, Παρίσι 1963, σελ. 169 καὶ V. Grumel, *L' Illyricum de la mort du Valentinien Ier* (375) à la mort de Stilicon (408), *Revue des Etudes Byzantines* 9 (1954), σελ. 12.

2. Th. Mommsen, ὁ.π., σελ. 392, σημ. 4. Γιὰ τὸν Εὐτρόπιο βλ. J. R. Martindale, *The Prosopography of the Later Roman Empire, vol. II: A. D. 395-527*, Cambridge 1979, Eutropius₁.

3. J. B. Bury, *The Notitia dignitatum*, *Journal of Roman Studies* 10 (1920), σελ. 135, ὅπου καὶ οἱ πηγές. Ὁ συγγραφέας στηρίζεται στὸ γεγονός πὼς ἀναφέρεται μόνον μιὰ ἐπαρχία Μακεδονίας στὸ κείμενο *Laterculus Veronensis* τοῦ Polemius Silvius. Δέχεται πὼς τὸ κείμενο αὐτὸ γράφτηκε τὸ 449, παρουσιάζει ὅμως τὴ διοικητικὴ κατάσταση πρὸς ἐπιχειροῦσε ἐπὶ Θεοδοσίου. Ἀλλὰ εἶναι πιὰ ἀποδεκτὸ πὼς ὁ *Laterculus* «used out - of - date and inaccurate material for Illyricum and the East», A. H. M. Jones, *Roman Empire*, ὁ. π., τόμ. III, σελ. 381. Ἐνῶ ὁ J. W. Eadie, *The Breviarium*, ὁ.π., σελ. 155, χρονολογεῖ τὸ κείμενο αὐτὸ μετὰ τὸ 369/70.

νὸ χρόνο σχηματισμοῦ τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας salutaris¹.

Οἱ παραπάνω ἀπόψεις εἶχαν διατυπωθεῖ πρὶν ἀπὸ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ χωρίου τοῦ Μαλάλα, γι' αὐτὸ νομίζουμε πῶς ἐπιβάλλεται μιὰ ἐπανεξέταση τοῦ προβλήματος τῆς χρονολόγησής. Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὸ Μαλάλα τὸ πιθανὸν διάστημα σχηματισμοῦ τῆς νέας αὐτῆς ἐπαρχίας εἶναι ἀπὸ τὸν Ἰανουάριο 379, ὁπότε ὁ Θεοδόσιος ἀνέλαβε τὴ διοίκηση τοῦ Ἰλλυρικοῦ, ὡς τὸ θάνατό του (395). Στὴ διάρκεια τῶν χρόνων αὐτῶν εὐκόλα μπορεῖ κανεὶς νὰ διακρίνει δύο ξεχωριστὰς περιόδους: ἀπὸ τὸν Ἰανουάριο 379 ὡς τὸ Σεπτέμβριο 380 καὶ ἀπὸ τὸ ἔτος αὐτὸ ὡς τὸ 395.

Ἀκριβῶς στὸ διάστημα 379-80 ἡ κατάσταση στὸ χῶρο τοῦ Ἰλλυρικοῦ ἦταν πραγματικὰ κρίσιμη. Ἡ ἥττα τῶν βυζαντινῶν στρατευμάτων ἀπὸ τοὺς γότθους καὶ ὁ θάνατος τοῦ αὐτοκράτορα Βάλη στὴν Ἀδριανούπολη (378) μετέβαλε τὸ πρόβλημα τῆς διασφάλισης τῶν βορείων συνόρων σὲ ἐσωτερικὸ πρόβλημα ποῦ ἀφοροῦσε τὴν ἴδια τὴν ὑπαρξὴ καὶ τὸ χαρακτήρα τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τῆς αὐτοκρατορίας (πολιτικὴ - θρησκευτικὴ ἐνότητα Ἀνατολῆς καὶ Δύσης, ἐκγερμανισμὸς τοῦ στρατοῦ κλπ.)². Ἀμέσως μετὰ τὴν ἥττα αὐτή, τὸν Ἰανουάριο τοῦ 379, ὁ Γρατιανός, ὡς ἐπίτροπος τοῦ Βαλεντιανοῦ Β' στὸν ὁποῖο ἀνήκει τὸ Ἰλλυρικόν, «κοινωνόν ἐποιήσατο τῆς ἀρχῆς ἐν τῷ Σιριμίω Θεοδόσιω», σύμφωνα μὲ τὸ Σωζομενό, ποῦ παρακάτω ἀναφέρει πρὸ συγκεκριμένα «Ἰλλυριοὺς καὶ τὰ πρὸς ἥλιον ἀνίσχοντα... ἐπιτρέψας»³. Ὁ Θεοδόσιος ἐγκαθίσταται στὴ Θεσσαλονίκη, ποῦ ἦταν τὸ πολιτικὸ κέντρο τῶν ἐδαφῶν ποῦ βρισκόνταν στὴ δικαιοδοσία του καὶ συγχρόνως τὸ ὄρμητήριο γιὰ τίς στρατιωτικὰς ἐπιχειρήσεις ἐναντίον τῶν γότθων. Τὸ Σεπτέμβριο ὅμως τοῦ 380 τοῦ ἀφαιρεῖται αὐτὴ ἡ δικαιοδοσία⁴ καὶ στὸ ἐξῆς ἐγκαθίσταται στὴν Κωνσταντινούπολη. Ἡ διοίκηση τοῦ Ἰλλυρικοῦ περνᾷ πάλι στὸ Βαλεντιανὸ Β', τὸν ὁποῖο ἐπιτροπεύει ὁ Γρατιανός ὡς τὸ 383, ὁπότε σκοτώνεται στὴ σύγκρουσή του μὲ τὸ σφετεριστὴ Μάξιμο⁵. Ἀπὸ τὸ ἔτος αὐτὸ ὁ Θεοδόσιος ἀνα-

1. F. Papazoglou, La Macédoine, δ.π., σελ. 121, σημ. 3. Πρβλ. καὶ Ivan Venedikov, *Zemite po srednija Vardar. Prinos kām antičnata geografija na Makedonija* (= Ἡ περιοχή στὸ Μέσο Ἀξίό. Συμβολὴ στὴν ἀρχαία γεωγραφία τῆς Μακεδονίας), Σκόπια 1943, σελ. 32-3. P. Lemerle, *Philippes*, δ.π., σελ. 78. Ernst Kitzinger, A survey of the early christian town of Stobi, *DOP* 3 (1946), σελ. 148, σημ. 292. A. H. M. Jones, *Roman Empire*, δ.π., τόμ. III, σελ. 350. M. V. Garašanin, Makedonien, στὸ Jan Filip, *Enzyklopädisches Handbuch zur Ur- und Frühgeschichte Europas*, τόμ. Β', Πράγα 1969, σελ. 763.

2. Gilbert Dagnon, L'empire romain d'Orient au IVe siècle et les traditions politiques de l'hellénisme. Le témoignage de Themistios, *Travaux et Mémoires* 3 (1968), σελ. 106.

3. Σωζομενός, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, *Patrol. Gr.* 67, 1420 A καὶ 1421 D.

4. V. Grumel, L'Illyricum, δ.π., σελ. 9 κέ.

5. Στὸ ἴδιο, σελ. 15.

λαμβάνει τὴν ἐπιτροπεία τοῦ Βαλεντινιανοῦ Β', ἀλλὰ μιά συμφωνία τοῦ Θεοδόσιου μὲ τὸ Μάξιμο (384) ἀποκλείει ἀκριβῶς τὴν ἐπέμβαση καὶ τῶν δύο στὸ χῶρο τοῦ Ἰλλυρικοῦ¹. Τὸ 386 ὅμως μετὰ ἀπὸ πρόσκληση τοῦ Βαλεντινιανοῦ Β' ὁ Θεοδόσιος συγκρούεται μὲ τὸ Μάξιμο καὶ τὸ 388 τὸν νικᾷ. Ἡ ἐπέμβαση αὐτὴ τοῦ Θεοδόσιου σκόπευε ἀκριβῶς στὴν τελικὴ ἀπόκρουση τοῦ Μάξιμου καὶ μόνο, γι' αὐτὸ καὶ δὲν ὀδήγησε, κατὰ τὴ γνώμη μας, σὲ διοικητικὲς ἢ ἄλλες μεταρρυθμίσεις στὰ ἐδάφη ποὺ διοικοῦσε ἐξἄλλου ὁ Βαλεντινιανὸς Β'.

Ἔτσι δὲν μποροῦμε νὰ δεχτοῦμε τὸ 386 ὡς ἔτος σχηματισμοῦ τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας *salutaris*, ὅπως ὑποστηρίζε ὁ Mommsen, γιὰτὶ ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ χωρίο τοῦ Μαλάλα ποὺ μετὰ τὴν ἀποκατάσταση θεωρήσαμε ἀξιόπιστη πηγή. Ἐπιπλέον οἱ μεταγενέστερες συγκρούσεις τοῦ Θεοδόσιου μὲ τὸ σφετεριστὴ τοῦ θρόνου Εὐγένιο (392-4) συνέβησαν δυτικότερα ἀπὸ τὸ γεωγραφικὸ χῶρο ποὺ ἐξετάζουμε. Ἀλλὰ καὶ ὁ μεγαλύτερος ὄγκος τῶν ἐπιδρομῶν στὸ διάστημα ἀπὸ τὸ 380 ὡς τὸ 395 εἶχε στραφεῖ πρὸς τὶς δυτικὲς περιοχὲς τῆς αὐτοκρατορίας. Ἐξαίρεση ἀποτελεῖ ἡ ἐπανάσταση τῶν γόθων στὴ Μακεδονία ποὺ ἀντιμετωπίστηκε ἀπὸ τὸ Θεοδόσιο μετὰ τὴν ἦττα τοῦ Μάξιμου (391)². Ἀλλὰ ἡ ταραχὴ ποὺ προκλήθηκε ἀπὸ αὐτὴ δὲν μπορεῖ, κατὰ τὴ γνώμη μας, νὰ συγκριθεῖ μὲ τὴν κρίσιμη στρατιωτικὴ κατάσταση ποὺ ἐπικρατοῦσε στὸν ἴδιο αὐτὸ γεωγραφικὸ χῶρο τὸ διάστημα 379-80, μετὰ δηλαδὴ τὴν ἦττα τῶν βυζαντινῶν στὴν Ἀδριανούπολη. Ἡ ἐξέγερση αὐτὴ ἐπεκτάθηκε σὲ ἓνα περιορισμένο γεωγραφικὸ χῶρο καὶ διήρκεσε ἓνα σύντομο σχετικὰ διάστημα, ἐπιπλέον ἓνα μόνο τμήμα τῶν γόθων πῆρε μέρος σ' αὐτὴ. Ἐξἄλλου εἶχαν προηγηθεῖ καὶ οἱ συνθήκες τοῦ 380 καὶ 382 τοῦ Θεοδόσιου μὲ τοὺς γόθους ποὺ ἐξασφαλιζαν κατὰ κάποιον τρόπο ἓνα ἡπιότερο κλίμα. Οἱ διοικητικὲς ἐπίσης ἀνακατατάξεις καὶ ὁ νέος χωρισμὸς τῆς αὐτοκρατορίας μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Μάξιμου (388) καὶ ἀργότερα τοῦ Βαλεντινιανοῦ Β' ((392) ὡς τὸ θάνατο τοῦ Θεοδόσιου (395) δὲν φαίνεται νὰ δικαιολογοῦν τὸ χωρισμὸ τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας.

Μὲ βάση τὰ παραπάνω ἡ σκοπιμότητα τοῦ διοικητικοῦ αὐτοῦ μέτρου γίνεταὶ κατανοητὴ μόνον ἂν συνδυαστεῖ μὲ τὴν κρίσιμότητα τῆς στρατιωτικῆς καὶ πολιτικῆς κατάστασης στὴν ἐπαρχία Μακεδονίας ποὺ προκλήθηκε ἐξαιτίας τῶν ἐπιδρομῶν καὶ λεηλασιῶν τῶν γόθων μετὰ τὴν ἦττα τῶν βυζαντινῶν στὴν Ἀδριανούπολη (378)³. Ὁ Θεοδόσιος δηλαδὴ προσπάθησε, κατὰ τὴ γνώ-

1. Στὸ ἴδιο, σελ. 16 κέ.

2. Εὐνάτιος, *Ἐκλογαὶ περὶ γνωμῶν*, Βόννη 1829, σελ. 84, μθ', 1. Βλ. καὶ Εὐάγγελος Χρυσός, *Τὸ Βυζάντιον καὶ οἱ Γόθοι*, Θεσσαλονίκη 1972, σελ. 158 κέ. ὅπου καὶ ἄλλες πηγές.

3. Οἱ ἀναφορὲς τῶν πηγῶν στὶς ἐπιδρομὲς καὶ λεηλασίες τῶν Γόθων στὴ Μακεδονία εἶναι ἐνδεικτικῆς: Εὐνάτιος, *δ.π.*, σελ. 77, μ', 1. Ζώσιμος, *Ἱστορία Νέα*, IV 20, 7 καὶ 33,2. Βλ. ἐπίσης Paul Lemerle, *Invasions et migrations dans les Balkans depuis la*

μη μας, νὰ ἀνακόψει τὴν προέλαση τῶν γόθων ὄχι μόνο με στρατιωτικὲς ἐπιχειρήσεις ἐναντίον τους καὶ συνθήκες τὸ 380 καὶ 382, ἀλλὰ καὶ με διοικητικὰ ἐπίσης μέτρα. Ἄν, ὅπως νομίζουμε, οἱ Στόβοι συμπεριλαμβάρονταν στὴν ἐπαρχία Μακεδονία salutaris, εἶναι πιθανὸ ἡ δημιουργία ἰδιαίτερης ἐπαρχίας νὰ ἀπέβλεπε μεταξύ ἄλλων καὶ στὸν ἀποτελεσματικότερο ἔλεγχο τῆς ὁδοῦ ποὺ ὄδηγοῦσε ἀπὸ τὸ Δούναβη ὡς τὴν πόλη Scupi (σημ. Σκόπια) ἀκολουθώντας τὸ Μάργο ποταμὸ καὶ ὡς τοὺς Στόβους καὶ τὴ Θεσσαλονίκη κατὰ μῆκος τοῦ Ἄξιου ποταμοῦ. Αὐτὴ ἄλλωστε ἦταν καὶ «ἡ κυριότερη ὁδὸς διείσδυσης»¹ τῶν βορείων φύλων στὰ ἐδάφη τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Ἐπιπλέον οἱ Στόβοι ἀποτελοῦσαν καὶ τὸν ὀδικὸ κόμβο ποὺ συνέδεε τὴν Ἡράκλεια Lyncestis (σημ. Bitola) με τὴ Σερδική (σημ. Σόφια)².

Εἶναι γνωστὸ ἐξἄλλου ὅτι ἡ κατάτμηση τῶν ἐπαρχιῶν (provincialisation)³, μέτρο ποὺ ἐφαρμοζόταν ἀπὸ τὸ 2ο μ.Χ. αἰ., ἀπέτελεσε ἐπὶ Διοκλητιανοῦ καὶ Κωνσταντίνου Α' τὴ βάση τῆς διοικητικῆς ἀναδιάρθρωσης ὁλόκληρης τῆς αὐτοκρατορίας. Τὰ αἴτια ἦταν ποικίλα, ἀπ' τὴ μιὰ οἱ ἀνάγκες τῆς αὐτοκρατορίας γιὰ ἀποτελεσματικότερη ἄμυνα καὶ διασφάλιση τῶν συνόρων κι ἀπὸ τὴν ἄλλη ἡ γενικότερη πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ ἀναδιάρθρωση ποὺ ἀπαιτοῦσαν οἱ νέες οἰκονομικὲς καὶ κοινωνικὲς συνθήκες τῆς περιόδου αὐτῆς. Εἰδικὰ γιὰ τὸ σχηματισμὸ τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας salutaris, ἡ περίπτωσις γενικότερων μεταρρυθμίσεων, παρόμοιων με ἐκεῖνες τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ τοῦ Κωνσταντίνου Α', πρέπει μᾶλλον νὰ ἀποκλειστεῖ. Ἀντίθετα οἱ στρατιωτικὲς καὶ πολιτικὲς συνθήκες τῆς περιόδου 379-80 αἰτιολογοῦν, κατὰ τὴ γνώμη μας, τὴν κατάτμηση τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας, γι' αὐτὸ καὶ τὸ θεωροῦμε σὰν τὸ πιὸ πιθανὸ διάστημα δημιουργίας τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας salutaris. Ἡ ἀκριβὴς χρονολογία τῆς κατάρτησης τῆς ἐπαρχίας αὐτῆς δὲν παραδίδεται στὶς πηγές. Νομίζουμε ὅμως, γιὰ τοὺς λόγους ποὺ θὰ ἀναπτύξουμε πιὸ κάτω, ὅτι ἡ ἐνιαία Μακεδονία salutaris πρέπει νὰ ἔπαψε νὰ ὑπάρχει στὰ τελευταῖα χρόνια τοῦ 4ου αἰῶνα⁴. Ἔτσι τὸ σύντομο διάστημα ὑπαρξῆς της καθὼς καὶ τὸ γεγονός ὅτι ἡ νέα αὐτὴ ἐπαρχία ἀπέτελεσε ἰδιαίτερη διοικητικὴ καὶ μόνο ἐνότητα⁵ κάνει εὐλογητὴν παραπάνω αἰτιολόγησι.

fin de l'époque romaine jusqu'au VIIIe siècle, *Revue Historique* 211 (janvier - mars 1954) σελ. 278 καὶ Εὐάγγελος Χρυσός, *Τὸ Βυζάντιον καὶ οἱ Γόθοι*, δ. π., σελ. 135 κέ.

1. P. Lemerle, *Invasions*, δ. π., σελ. 276

2. Ivan Venedikov, *Zemite po srednija Vardar*, δ. π., σελ. 38.

3. Paul Petit, *Histoire générale de l'empire romain*, τόμ. 3, *Le Bas - Empire (284-395)*, Παρίσι 1974, σελ. 26.

4. Ἡ F. Papazoglou, *La Macédoine*, δ. π., σελ. 121, με βάση μιὰ ἐπιστολὴ τοῦ πάπα Ἰννοκέντιου Α' τοῦ 412 ὁρίζει τὸ ἴδιο ἔτος ὡς terminus ante quem γιὰ τὴν κατάρτησι τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας salutaris.

5. Ὅπως ἡ ἴδια ἡ F. Papazoglou ὑποθέτει, ἡ ἐπαρχία Μακεδονία salutaris δὲν ἀπο-

Γεωγραφικὴ θέσις καὶ ἔκτασις τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας *salutaris*

Ἡ γεωγραφικὴ θέσις καὶ ἡ ἔκτασις τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας *salutaris* δὲν καθορίζεται στὸ χωρίο τοῦ Μαλάλα πού ἀναφέραμε. Ἡ πληροφορία ὅμως τοῦ κειμένου τῆς *Notitia dignitatum* γιὰ τὸ χωρισμὸ τῆς ἴδιας ἐπαρχίας στὶς διοικήσεις Μακεδονίας (ἐπαρχία Ἡπειρος νέα) καὶ Δακίας (ἐπαρχία *Praevalitana*), μᾶς βοηθαίει νὰ προσδιορίσουμε, μὲ σχετικὴ ἀκρίβεια, τὸ γεωγραφικὸ χῶρο πού ἡ Μακεδονία *salutaris* καταλάμβανε πρὶν ἀπὸ τὸ χωρισμὸ τῆς σὲ δύο «*partes*». Εἶναι προφανές ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἐδάφη πού περιῆλθαν στὶς δύο παραπάνω διοικήσεις, ἕνα τρίτο τμήμα, ἴσως καὶ τὸ μεγαλύτερο, ἀποτελοῦσε τὸ βορειοδυτικὸ μέρος τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας. Ἔτσι ἐξηγεῖται ἄλλωστε τὸ γεγονός ὅτι ὀνομάστηκε καὶ αὐτὴ Μακεδονία (*salutaris*).

Ἡ F. Papazoglou ἔχει ὑποστηρίξει πὼς ἡ ἐπαρχία αὐτὴ δὲν συνέπιπτε γεωγραφικὰ μὲ τὴν ἐπαρχία Μακεδονία δευτέρα τοῦ 5ου αἰώνα. Καταλήγει στὸ συμπέρασμα αὐτὸ συνδυάζοντας τὶς πληροφορίες τοῦ Συνέκδημου τοῦ Ἰεροκλέους μὲ τὰ ὀνόματα τῶν ἐπισκόπων πού ἀναφέρονται στὰ πρακτικὰ τῆς συνόδου τῆς Χαλκηδόνος (451). Στούς ἐπισκοπικούς δηλαδὴ καταλόγους τῆς συνόδου αὐτῆς πού ἐκδίδουν ὁ Mansi καὶ ὁ E. Schwartz ἀναφέρονται οἱ Στόβιοι καὶ τὰ Βάργαλα ὡς πόλεις τῆς Μακεδονίας πρώτης, ἐνῶ στὸ Συνέκδημο συγκαταλέγονται στὶς πόλεις τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας δευτέρας¹. Συγκεκριμένα στὸν κατάλογο πού ἐκδίδει ὁ E. Schwartz ἀναφέρεται «*Στόβιον Μακεδονίας α' / Βαργαᾶ [Βαργάλων] Μακεδονίας α'*»². Στὰ πρακτικὰ ὅμως πού ἐκδίδει ὁ Mansi διαπιστώνουμε κάποια σύγχυση. Ὅπου ὀρίζεται ἡ ἐπαρχία στὴν ὁποία ἀνήκουν οἱ δύο αὐτὲς πόλεις, ἀναφέρεται ἡ Μακεδονία δευτέρα. Δύο φορές ὅμως ἀναγράφονται οἱ παραπάνω πόλεις κάτω ἀπὸ τὸν τίτλο «*Καὶ οἱ Μακεδονίας πρώτης εὐλαβεστάτοι ἐπίσκοποι τουτέστιν... Νικόλαος Στόβιον καὶ Λαοδάνιος Βαργάδων...*»³. Ἐπομένως στοὺς καταλόγους τοῦ Mansi δὲν ἀναγράφεται ποτὲ δίπλα στὶς πόλεις αὐτὲς ρητὰ ἡ φράσις Μακεδονίας πρώτης.

Μὲ βάση λοιπὸν τὰ παραπάνω καὶ ἔχοντας ὑπόψη τὰ γενικότερα προβλή-

τέλεσε ξεχωριστὴ ἐκκλησιαστικὴ περιφέρεια, La Macédoine, ὁ.π., σελ. 122 καὶ 124. Ἐξάλλου μάλιστα στὸ τέλος τοῦ 4ου αἰώνα ἄρχισαν νὰ σχηματίζονται ξεχωριστὲς ἐκκλησιαστικὲς ἐνότητες, E. Honigmann, Le «*Corpus notitiarum episcopatum*», *Byzantion* 11 (1936) σελ. 347.

1. F. Papazoglou, La Macédoine, ὁ.π., σελ. 118, σημ. 6. Ἡ σημείωσις 3 τῆς ἴδιας σελίδας, Mansi VI 577 D, δὲν ἀνταποκρίνεται στὸ κείμενο ὅπου ἀναγράφεται ἀπλῶς «*Νικόλαον Στοβῶν, Λαοδανίου Βαργάων*». Πρβλ. τῆς ἴδιας, *Makedonski gradovi*, ὁ.π., σελ. 92, σημ. 121, ὅπου ἀναφέρεται μόνο τὸ ἔργο τοῦ E. Schwartz.

2. Eduard Schwartz, *Über die Bischofslisten der synoden von Chalcedon, Nicaea und Konstantinopel, Abhandlungen der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Phil.-hist. Abt.*, νέα σειρά, 13 (Μόναχο 1937), ε

3. Mansi VII 28 βλ. καὶ 724 C.

ματα πού παρουσιάζει αὐτὸ τὸ εἶδος τῶν πηγῶν, λόγω τῶν ἀλλεπάλληλων ἀντιγραφῶν, τῆς ἐνσωμάτωσης μεταγενέστερων διορθώσεων ἢ προσθηκῶν καθὼς καὶ λόγω τῆς ἔλλειψης, ὡς τὴν περίοδο αὐτῆ, τῆς «τάξεως πρωτοκαθεδρίας», νομίζουμε πὼς οἱ ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι τῶν συνόδων στὸ σημεῖο αὐτὸ δὲν μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν ἀξίοπιστα πηγὴ. Ἐπομένως οἱ πόλεις Στόβοι καὶ Βάργαλα ἀνήκουν στὴ Μακεδονία δευτέρα, ὅπως ἀκριβῶς ἀναφέρεται στὸ *Συνέκδημο τοῦ Ἱεροκλέους*. Τὸ γεγονός ἐξάλλου ὅτι γίνεται μνεῖα τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας πρώτης ὄχι μόνο στοὺς ἐπισκοπικοὺς καταλόγους τῆς συνόδου τῆς Χαλκηδόνος ἀλλὰ καὶ τῆς Ἐφέσου (449)¹, μᾶς δυσκολεύει νὰ ἀποδεχτοῦμε τὴν ἀπόψη τῆς F. Papazoglou, ὅτι δηλαδή ἡ μνεῖα αὐτῆ ὀφείλεται σὲ «ἀπλὴ παράδοση»². Δὲν θὰ ὑπεισέλθουμε ὅμως στὰ προβλήματα πού ἀφοροῦν τῇ χρονολόγησιν τοῦ σχηματισμοῦ τῶν ἐπαρχιῶν Μακεδονίας πρώτης καὶ δευτέρας ἢ τὴν ἐρμηνεία τῶν πηγῶν στὴν ἐργασία αὐτῆ. Γιατὶ ἡ παραπάνω διερεύνηση τῶν ἐπισκοπικῶν καταλόγων ἔδειξε, νομίζουμε, ὅτι καὶ ἡ μνεῖα τῆς Μακεδονίας πρώτης καὶ δευτέρας ἀλλὰ καὶ ἡ ἐντάξιν τῶν διαφόρων μακεδονικῶν πόλεων στὴ μία ἢ τὴν ἄλλη ἐπαρχία εἶναι προβλήματα πού ἡ διερεύνησή τους ὄχι μόνο δὲν συμβάλλει ἀλλὰ οὔτε κἀν σχετίζεται μὲ τὴ δημιουργία τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας salutaris καὶ τὴ γεωγραφικὴ ἔκτασιν πού αὐτὴ καταλάμβανε. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐπιστολὲς τῶν παπῶν δὲν προσφέρουν, κατὰ τὴ γνώμη μας, οὔτε κἀν ἔμμεσες πληροφορίες γιὰ τὸ ἴδιο πρόβλημα, καὶ ἐξαιτίας τῆς σύγχυσης πού ἐπικρατεῖ σ' ὅ,τι ἀφορᾷ τὴ διοικητικὴς μεταρρυθμίσεις στὴν ἐπαρχία Μακεδονίας, ἀλλὰ κυρίως γιατί ἡ Μακεδονία salutaris κατὰ πάσα πιθανότητα δὲν ἀποτελέσει ἰδιαίτερη ἐκκλησιαστικὴ ἐνότητα.

Τὸ μόνο στοιχεῖο πού συμβάλλει στὸν καθορισμὸ τῆς γεωγραφικῆς ἔκτασης πού καταλάμβανε ἡ Μακεδονία salutaris εἶναι ἡ μνεῖα στὸ κείμενο τῆς *Notitia dignitatum* τοῦ χωρισμοῦ τῆς σὲ δύο «partes» ἀνάμεσα στὴς ἐπαρχίες Epirus nova καὶ Praevalitana. Εἶναι γνωστὸ ὅτι οἱ ἐπαρχίες αὐτὲς βρισκόνταν στὰ βορειοδυτικὰ τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας. Ἐτσι εἶναι φανερὸ πὼς ἡ Μακεδονία salutaris, πρὶν χωριστεῖ, ἐκτεινόταν στὸ βορειοδυτικὸ τμήμα τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας (βλ. χάρτη)³.

1. Ernst Honigmann, The original lists of the members of the council of Nicaea, the Robber Synod and the Council of Chalcedon, *Byzantion* 16 (1942 - 3), σελ. 35, ἀρ. 60, 61, 62 καὶ 63. Ἐπίσκοπος Βαργάλων καὶ Στόβων δὲν παρευρέθηκε στὴ σύνοδο αὐτῆ. Τὴ μνεῖα αὐτῆ δὲν λαβαίνει ὑπόψιν τῆς ἡ F. Papazoglou.

2. F. Papazoglou, *La Macédoine* ὁ.π., σελ. 118-9.

3. F. Papazoglou, *Makedonski gradovi*, ὁ.π., χάρτης, Τὰ σύνορα τῆς Μακεδονίας. Ἐνῶ ἄλλοι τοποθετοῦν τὴ Μακεδονία salutaris σ' ὅλο τὸ βόρειο τμήμα τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας, βλ. π.χ. E. Stein, *Histoire du Bas - Empire de la disparition de l' empire d' Occident à la mort de Justinien (476-565)*, Παρίσι - Βρυξέλλες - Ἀμστερνταμ 1949, χάρτη καὶ Velizar Velkov, *Cities in Thrace and Dacia in Late Antiquity (Studies and Materials)*, Ἀμστερνταμ 1977, χάρτη.

Δὲν εἶναι γνωστὴ καμία πόλη τῆς Μακεδονίας *salutaris*. Σύμφωνα ὅμως μὲ τὴ F. Papazoglou οἱ πόλεις Στόβοι καὶ Βάργαλα δὲν ἀνῆκαν στὴν ἐπαρχία αὐτή¹. Μὲ βάση ὅμως τὴν παραπάνω ἀνάλυση τῶν πηγῶν τίποτε δὲν ἀποκλείει, κατὰ τὴ γνώμη μας, οἱ δύο αὐτὲς πόλεις νὰ ἀνῆκαν στὴ νέα αὐτὴ ἐπαρχία. Συγκεκριμένα οἱ Στόβοι φαίνεται πῶς ἦταν στὴ βορειοδυτικὴ περιοχὴ τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας ἢ μόνη μεγάλη πόλη, σημαντικὸς κόμβος καὶ στρατιωτικὸ κέντρο πρὶν ἀπὸ τὸν 4ο αἰώνα². Ἡ ἐπίσκεψη τοῦ Θεοδόσιου στοὺς Στόβους τὸ διάστημα 379-80 καθὼς καὶ ἡ οἰκοδομικὴ ἀνάπτυξη τῆς πόλης ποὺ φανερώνουν τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα ἀκριβῶς στὸ τέλος τοῦ 4ου αἰώνα³ σχετίζονται, κατὰ τὴ γνώμη μας, ἐκτὸς τῶν ἄλλων μὲ ἓνα ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον στὴν περιοχὴ καὶ ἴσως μὲ τὴ δημιουργία τῆς νέας ἐπαρχίας Μακεδονίας *salutaris*. Ἔτσι θὰ μπορούσαμε ἐπιπλέον νὰ ὑποστηρίξουμε πῶς ἡ πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας αὐτῆς ἦταν οἱ Στόβοι⁴. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν πόλη Βάργαλα, ποὺ ἔχει ταυτιστεῖ στὴν κοιλάδα τοῦ ποταμοῦ Bregalnica 10 χλμ. περίπου βορειοανατολικά ἀπὸ τὴν πόλη Stip (Astibus)⁵, δὲν εἶναι γνωστὸ ἂν ἀνῆκε στὴ Μακεδονία *salutaris*. Ἡ μόνη βέβαιη πληροφορία ποὺ διαθέτουμε πρὶν ἀπὸ τὸ σχηματισμὸ τῆς ἐπαρχίας αὐτῆς εἶναι μιὰ ἐπιγραφὴ τοῦ 371⁶ στὴν ὁποία τὰ Βάργαλα ἀναφέρονται ὡς πόλη τῆς διοίκησης Δακίας. Ἄν, ὅπως ὑποθέσαμε πρὶν πάνω, ἡ νέα ἐπαρχία Μακεδονία *salutaris* περιέλαβε καὶ τὰ νοτιότερα ἐδάφη τῆς διοίκησης Δακίας, ἴσως τότε θὰ μπορούσαμε νὰ ὑποστηρίξουμε πῶς συμπεριέλαβε καὶ τὰ Βάργαλα. Στὰ δυτικὰ καὶ νότια δὲν γνωρίζουμε ὡς ποῦ ἐκτεινόταν ἡ ἐπαρχία Μακεδονία *salutaris*. Τέλος, συμφωνοῦμε γενικὰ μὲ τὴν ὀριοθέτηση ποὺ προτείνει ἡ F. Papazoglou πρὸς τὰ νότια

1. F. Papazoglou, *La Macédoine*, ὁ.π., σελ. 122.

2. F. Papazoglou, *Makedonski gradovi*, ὁ.π., σελ. 235-6. P. Lemerle, *Invasions ὁ.π.*, σελ. 276.

3. E. Kitzinger, *A survey*, ὁ.π., σελ. 115-6 καὶ 147.

4. Τὴν ἴδια ὑπόθεση κάνει καὶ ὁ James Wiseman, *Stobi. Vodič niz antičkiot grad* (= Στόβοι. Ὀδηγὸς στὴν ἀρχαία πόλη), Titov Veles 1973, σελ. 18. καὶ E. Kitzinger, *A survey*, ὁ.π., σελ. 148 ὅπου διατυπώνεται ἡ ἀποψη ὅτι οἱ Στόβοι ἦταν πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας *salutaris*, ἀκριβῶς ἐπειδὴ συγγείει τὴν ἐπαρχία αὐτὴ μὲ τὴ Μακεδονία δευτέρα. P. Lemerle, *Philippes* ὁ.π., σελ. 78 καὶ σημ. 2, ταυτίζει γεωγραφικὰ τὶς ἐπαρχίες Μακεδονία *salutaris* καὶ Μακεδονία δευτέρα: «La Macédoine *salutaris* avec Stobi, devait donc s'allonger en croissant au nord - ouest de la Macédoine propre», βλ. καὶ Noël Duval - Vladislav Popović, *Urbanisme*, ὁ.π., σελ. 383.

5. Blaga Aleksova - Cyril Mango, *Bargala: A preliminary report*, *DOP* 25 (1971) σελ. 265-83 καὶ δύο χάρτες. Βλ. καὶ *Tabula Imperii Romani, Naissus - Dyrrachion - Scupi - Serdica - Thessalonike*, Λουμπλιάνα 1976, Astibus.

6. I. Venedikov, *Bargala, Razkopki i proučvanija* 1 (Σόφια 1948), σελ. 84 κέ. Πρβλ. καὶ A. H. M. Jones κ.ά., *The Prosopography of the Later Roman Empire*, vol. I, A. D. 285-395, Cambridge 1971, στὸ ὄνομα Ant. Alypius ὅπου προτείνεται τὸ ἔτος 364, ἀντὶ 371 ποὺ δίνει ὁ Venedikov.

καὶ δυτικά¹, νομίζουμε ὅμως πὼς ἡ ἐπαρχία αὐτὴ ἐκτεινόταν περισσότερο πρὸς τὰ βορειοανατολικά, τουλάχιστον τόσο ὥστε νὰ περιλαμβάνει τοὺς Στόβους καὶ πιθανὸν καὶ τὰ Βάργαλα (βλ. χάρτη).

Κατάργηση τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας salutaris

Μετὰ τὴν παραπάνω ἀνάλυση ποὺ κάναμε ὡς πρὸς τὴ χρονολόγηση, τὰ αἷτια τῆς δημιουργίας τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας salutaris καὶ τὸν καθορισμὸ τῆς γεωγραφικῆς ἔκτασης ποὺ καταλάμβανε, νομίζουμε πὼς ἐπιβάλλεται ἐπίσης ἡ ἐξέταση τοῦ προβλήματος τοῦ χωρισμοῦ - κατάργησης τῆς ἴδιας αὐτῆς ἐπαρχίας. Γιὰ τὴν τελευταία αὐτὴ μεταρρυθμιση ἔχουμε μόνον τὴ μαρτυρία στὸ κείμενο τῆς *Notitia dignitatum*. Γιὰ τὸ χρόνον συγγραφῆς τοῦ κειμένου αὐτοῦ ὑπάρχουν δύο ἀπόψεις ποὺ σ' ἕτι ἀφορᾷ τὸ θέμα μας μποροῦμε νὰ ποῦμε πὼς συγκλίνουν. Συγκεκριμένα ὁ F. Lot ὑποστήριξε πὼς ἡ *Notitia dignitatum* γράφτηκε στὸ διάστημα 379-406/8 καὶ πὼς ἡ περιγραφὴ τῆς διοικητικῆς ὀργάνωσης ποὺ τὸ ἴδιο κείμενο μᾶς δίνει ἀντανακλᾷ τὴν κατάστασι ποὺ ἐπικρατοῦσε στὸ τέλος τοῦ 4ου ἢ στὶς ἀρχές τοῦ 5ου αἰώνα². Ἀργότερα ὅμως ὁ A. H. M. Jones ὑποστήριξε πὼς ἡ *Notitia dignitatum* γράφτηκε μετὰ τὸ 395 καὶ πὼς τὸ κείμενο ποὺ διαθέτουμε ἀνήκει στὸν *primicerius notariorum* τῆς Δύσης. Νομίζει ἐπίσης πὼς τὸ τμήμα τοῦ κειμένου ποὺ ἀφοροῦσε τὴν Ἀνατολὴ συμπληρωνόταν ἢ διορθωνόταν συνεχῶς, ἔτσι ὥστε νὰ ἀντανακλᾷ τὶς διοικητικὲς μεταβολές ποὺ γίνονταν κατὰ διαστήματα στὸ γεωγραφικὸ αὐτὸ χῶρο. Αὐτὸ ὅμως δὲν συνεχίστηκε παρὰ μόνον ὡς τὸ διάστημα λίγο μετὰ τὸ 395³. Καθὼς λοιπὸν ἡ ἐπαρχία Μακεδονία salutaris ἀναφέρεται στὸ κείμενο τῆς *Notitia dignitatum* στὴν ἀρχὴ ἐνιαίᾳ (Or. I, 125) καὶ πῶς κάτω χωρισμένη (Or. III, 13 καὶ 19), συμπεραίνουμε μὲ βᾶσι τὰ παραπάνω πὼς ἡ δευτέρη αὐτὴ μνεία εἶναι μιὰ διόρθωσι ποὺ πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ στὰ πρῶτα χρόνια μετὰ τὸ 395⁴.

Ἐπομένως ἡ ἐπαρχία Μακεδονία salutaris πρέπει νὰ χωρίστηκε τὴν τελευταία πενταετία τοῦ 4ου αἰώνα ἢ τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ 5ου αἰώνα. Ἡ κάπως ἀόριστη μαρτυρία τοῦ Claudianus ὅτι ὁ Εὐτρόπιος χώρισε τὶς ἐπαρχίες ποὺ ὑπῆρχαν⁵, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀφορᾷ τὴν ὑπαρχία Ἰλλυρικοῦ, ἀφοῦ ὁ

1. F. Papazoglou, *Makedonski gradovi*, ὁ. π., βλ. χάρτη τῶν ἐπαρχιῶν Μακεδονίας salutaris καὶ Μακεδονίας δευτέρας.

2. F. Lot, La «*Notitia dignitatum utriusque imperii*» ses tars, sa date de composition, sa valeur, *Revue des Etudes Anciennes* 38 (1936), σελ. 321.

3. A. H. M. Jones, *Roman Empire*, ὁ. π., τόμ. III, σελ. 347.

4. J. B. Bury, La *Notitia dignitatum*, ὁ. π., σελ. 134 κ. ἐ. ὅπου ἀναφέρει τὴν ἀποσεξία τῶν «correctores» νὰ διορθώσουν ἕκτος ἀπὸ τὸ κείμενο καὶ τὸν index.

5. *Cl. Claudiani Quae extant*, ἔκδ. Joh. Matthias Gesner, Λιψία 1759, ἀνατύπωση Hildesheim 1969, In *Eutropium*, II, στ. 586-7.

τελευταῖος διοικοῦσε τὴν ὑπαρχία τῆς Ἀνατολῆς (395-9). Ἀκόμη ὅμως καὶ ἂν τὴ θεωρήσουμε σάν μιὰ ἔνδειξη παρόμοιων μεταρρυθμίσεων στὸ Ἰλλυρικό, μὲ κανένα τρόπο πάντως δὲν θὰ τὴ χρησιμοποιήσουμε γιὰ τὴ χρονολόγηση τοῦ σχηματισμοῦ τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας *salutaris*, ὅπως ὑποστήριξε ὁ J. B. Bury¹, ἀλλὰ γιὰ τὸ χωρισμὸ τῆς σὲ δύο «partes», ἔτσι ὅπως ἀναφέρεται στὴ *Notitia dignitatum*².

Τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἐπαρχία Μακεδονία *salutaris* χωρίστηκε, δηλαδή ἔπαυσε νὰ ὑπάρχει ὡς ἰδιαίτερη διοικητικὴ ἐνότητα, σὲ σύντομο χρονικὸ διάστημα μετὰ τὸ σχηματισμὸ τῆς, ἐπιβεβαιώνει τὴν ἀποψη πὼς ὁ σχηματισμὸς τῆς ἀνταποκρινόταν στὴν κρίσιμη στρατιωτικὴ καὶ πολιτικὴ κατάσταση τοῦ ἐπικρατοῦσε στὸ χῶρο τοῦ Ἰλλυρικοῦ: Ἀκριβῶς μετὰ τὴν παρέλευση τοῦ γοτθικοῦ κινδύνου, ἡ ἐπαρχία Μακεδονία *salutaris* φαίνεται πὼς δὲν εἶχε κανένα λόγο ὑπαρξῆς. Ἐτσι στὰ τελευταῖα χρόνια τοῦ 4ου αἰ. τὰ σύνορα μεταξύ τῶν διοικήσεων Δακίας καὶ Μακεδονίας ἐπαναπροσδιορίστηκαν. Ἴσως μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτῆς τῆς διοικητικῆς μεταρρύθμισης ἡ πόλη Βάργλα συμπεριλήφθηκε στὸ χῶρο τῆς διοίκησης Μακεδονίας, ἐνῶ ὡς τὸ 371 τουλάχιστον, σύμφωνα μὲ τὴν ἐπιγραφή πού ἀναφέραμε πιὸ πάνω, ἀνῆκε στὴ διοίκηση Δακίας.

Ἡ ἐπιλογή τοῦ ὀνόματος *salutaris*

Ἐνδιαφέρον ἐπίσης παρουσιάζει καὶ ἡ ὀνομασία τῆς νέας ἐπαρχίας. Ὅπως ἀναφέραμε καὶ στὴν ἀρχὴ τῆς ἐργασίας μας, τὸ θέμα αὐτὸ ἔχει ἤδη μελετηθεῖ³ καὶ μάλιστα σὲ σχέση μὲ τὶς ὑπόλοιπες τέσσερις ἐπαρχίες πού σχηματίστηκαν μὲ τὴν κατάτμηση ἄλλων μεγαλύτερων καὶ πῆραν τὸ ὄνομα τῆς ἐπαρχίας ἀπὸ τὴν ὁποία χωρίστηκαν μαζί μὲ τὸ ἐπίθετο *salutaris*. Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι ὁ Θεοδοῦσιος, ἀνάμεσα στὶς ἐπαρχίες πού σχημάτισε, σὲ δύο ἔδωσε τὸ ὄνομα *salutaris* (Μακεδονία καὶ Γαλατία *salutaris*). Ἡ σημασία τοῦ ἐπιθέτου αὐτοῦ τὸν 4ο αἰώνα ἐξετάστηκε ἀπὸ τὸν H. Grégoire καὶ τὸν P. Orgels. Οἱ δύο αὐτοὶ συγγραφεῖς ὑποστηρίζουν ὅτι ὁ ὅρος αὐτὸς σημαίνει τὴ «χριστιανικὴ ἰδέα τῆς σωτηρίας» καὶ ὅτι ἀντιστοιχεῖ μὲ τὰ ἐπίθετα «σωτήριος», «σωτηριώδης» πού ὁ Εὐσέβιος ἀναφέρει συχνὰ στὰ ἔργα τοῦ Ἐκκλησιαστικῆ Ἱστορίας

1. The *Notitia dignitatum*, ὁ.π., σελ. 135.

2. F. Papazoglou, *La Macédoine*, ὁ.π., σελ. 121-2. A. H. M. Jones, *Roman Empire*, ὁ.π., τόμ. III, σελ. 350. Γ. I. Θεοχαρίδου, *Ἱστορία τῆς Μακεδονίας*, ὁ.π., σελ. 93, σημ. 1. Ὁ J. B. Bury χρονολογεῖ τὴν κατάργηση τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας *salutaris* μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Εὐτρόπιου, *La Notitia dignitatum*, ὁ.π., σελ. 135.

3. Ὁ Th. Desdèvises - du - Dezert, *Géographie ancienne de la Macédoine*, Παρίσι 1863, σελ. 207, ὑποστηρίζει πὼς τὸ ὄνομα αὐτὸ δόθηκε στὴ νέα ἐπαρχία γιὰ τὰ καθάρια νερά τῆς. Ἡ ἐξήγηση αὐτὴ θυμίζει μᾶλλον τὴν ἰδιότητα τοῦ Ἡρακλῆ πού λατρευόταν μὲ τὸ ἐπίθετο *salutaris* ἢ *salutifer* καὶ ἦταν προστάτης τῶν πηγῶν, βλ. Ch. Daremberg - Edm. Saglio, *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines*, τόμ. III₁, Graz - Austria 1969, σελ. 127. Βλ. καὶ τὴν ἐπόμενη σημείωση.

καὶ Βίος Κωνσταντίνου¹ Συμπεραίνουν τέλος πὼς οἱ ἐπαρχίες μὲ τὸ ὄνομα salutaris ἢ ἔχουν κάποια ἰδιαίτερη σημασία γιὰ τὴ χριστιανικὴ θρησκεία (Παλαιστίνη salutaris) ἢ εἶναι ἀπὸ τὶς περιοχὲς ποὺ ἐκχριστιανίστηκαν μὲ γρήγορο ρυθμὸ καὶ σὲ μεγάλο βαθμὸ (Φρυγία καὶ Γαλατία salutaris)².

Ἡ ἐπαρχία Μακεδονία salutaris ὥστόσο, ὅπως τὴν ὀριοθετήσαμε παραπάνω, δὲν φαίνεται νὰ ἀνῆκε σὲ καμιὰ ἀπὸ τὶς κατηγορίες αὐτές. Ὅχι μόνο δὲν συνδέεται μὲ τὴ χριστιανικὴ θρησκεία ἰδιαίτερα, ἀλλὰ οὔτε φαίνεται νὰ ἐκχριστιανίστηκε σὲ ἰδιαίτερα σύντομο χρονικὸ διάστημα καὶ σὲ μεγάλη ἔκταση, ὅπως οἱ νότιες πόλεις τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας (Φίλιπποι, Θεσσαλονίκη, Βέροια), ἀπὸ ὅπου πέρασε ὁ ἀπόστολος Παῦλος καὶ συγκρότησε χριστιανικὲς κοινότητες³. Ἀντίθετα ὁ χῶρος τοῦ Ἰλλυρικοῦ, καὶ κυρίως τὸ βόρειο τμήμα, καθὼς συγκέντρωνε μεγάλο ἀριθμὸ στρατευμάτων ἀπὸ τὶς ἀνατολικὲς ἐπαρχίες τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ἀποτελοῦσε καὶ τὸ σταυροδρόμι, ὅπου οἱ διάφορες θρησκείες τῆς ἀνατολῆς συνδέονταν μὲ τοὺς θεοὺς τοῦ ρωμαϊκοῦ πανθέου⁴. Παρὸλα ἕμως αὐτὰ εἶναι γνωστὸ ὅτι οἱ Στόβοι, ποὺ, ὅπως ὑποστηρίξαμε παραπάνω, ἀνῆκαν στὴν ἐπαρχία Μακεδονία salutaris, ἀποτελοῦσαν ἐπισκοπὴ ἀπὸ τὴν πρώτη κιόλας οἰκουμενικὴ σύνοδο (325), ἐνῶ τὰ Βάργαλα ἀναφέρονται γιὰ πρώτη φορὰ ὡς ἔδρα ἐπισκοπῆς πολὺ ἀργότερα, στὴ σύνοδο τῆς Χαλκηδόνος (451)⁵. Τὰ ὡς τώρα γνωστὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀρχαιολογικῶν ἀνασκαφῶν στὴν περιοχὴ ποὺ μελετᾶμε φανερώνουν μιὰ περιορισμένη ἐξάπλωση τοῦ χριστιανισμοῦ. Μόνο στὰ μεγάλα κέντρα Στόβοι καὶ Εὐρίστον⁶ ἔχουμε μαρτυρίες γιὰ τὴν ἐπικράτηση τοῦ χριστιανισμοῦ ἀπὸ τὶς ἀρ-

1. H. Grégoire - P. Orgels, *Les cinq provinces*, ὁ.π., σελ. 104, 112. Τὶς ἀπαρχές τοῦ ἐπιθέτου salutaris μὲ τὴ σημασία τῆς σωτηρίας τὴ βρίσκουμε πρὶν ἀπὸ τὸν Εὐσέβιο στὸν Ἑρακλῆ Salutaris, ἔτσι ὅπως λατρεύεται στὴ Δακία στὸ τέλος τοῦ 3ου μ.Χ. αἰ., βλ. L. Poinso, *Inscriptions de Bulgarie, Mémoires de la Société Nationale des Antiquaires de France* 10 (1899), 6η σειρά, σελ. 339-81, κυρίως σελ. 348-62. Βλ. καὶ Ettore de Ruggiero, *Dizionario Epigraphico di Antichità romane*, τόμ. III, Ρώμη 1922, σελ. 709 κέ. Ἐπίσης Δημ. Κανατσούλη, Ἡ μακεδονικὴ πόλις ἀπὸ τῆς ἐμφανισέως τῆς μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, *Μακεδονικά* 5 (1961-3), σελ. 86 - 7. Μιὰ διερεύνηση τῶν ἐπιγραφῶν ποὺ κάναμε, δὲν ἔδειξε λατρεία αὐτοῦ τοῦ Ἑρακλῆ στὴν περιοχὴ ποὺ ἐξετάζουμε.

2. H. Grégoire - P. Orgels, *Les cinq provinces*, ὁ.π., σελ. 112.

3. P. Lemerle, *Philippes*, ὁ.π., σελ. 7-68.

4. J. Zeiller, *Les religions orientales dans les provinces danubiennes de l'Empire romain, Revue hebdomadaire des cours et conférences*, 2η σειρά, 19 (Μάρτιος - Ἰουλιος 1911), σελ. 804-11 καὶ Jurukova Jordanka, *Religionsniat sincretiz'm v Trakija, Mizija i Makedonija spored monetite ot rimskata imperatorska epoha* (= Ὁ θρησκευτικὸς συγκρητισμὸς στὴ Θράκη, Μυσία καὶ Μακεδονία μὲ βάση τὰ νομίσματα τῆς αὐτοκρατορικῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς), *Izvestija na arheologičeskija Institut* 34 (Σόφια 1974), σελ. 23-50, ὅπου ἀναλύεται ὁ ἐντονος συγκρητισμὸς στοὺς Στόβους τὸν 3ο αἰώνα.

5. Mansi VI 952

6. *Tabula Imperii Romani* ὁ.π., Euriston. Ἐπίσης 2 χλμ. νοτιοδυτικὰ τῶν Στό-

χὲς τοῦ 4ου αἰώνα τὸ νωρίτερο. Ἀντίθετα οἱ παλαιοχριστιανικὲς βασιλικὲς ποὺ ἔχουν ἔρθει στὸ φῶς καὶ ποὺ βρίσκονται σὲ λιγότερο σημαντικὲς τοποθεσίες τῆς ἴδιας περιοχῆς ἢ ἀνήκουν στὸν 5ο καὶ 6ο αἰώνα ἢ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ χρονολογηθοῦν¹. Ἀλλὰ εἶναι πιθανὸ οἱ οἰκισμοί, οἱ περισσότεροὶ ἀπὸ αὐτοὺς ἀγροτικοί, σὲ ὄχρως τοποθεσίες ἢ κοντὰ σὲ μεταλλεῖα, ποὺ εἶχαν ἐκχριστιανιστεῖ τὸν 4ο αἰώνα νὰ ἦταν ἐλάχιστοι, ἀφοῦ ὡς τὸ τέλος τοῦ ἴδιου αἰώνα μοναδικὴ ἐπισκοπὴ στὴν περιοχὴ παρέμεναν οἱ Στόβοι, ἐνῶ ἐκτὸς τῆς Μακεδονίας *salutaris* ἀναφέρονται τὸ 343 ἡ Ἡράκλεια *Lyncestis* νοτιότερα καὶ ἡ Παρθικόπολις (σημ. Sandanski) ἀνατολικότερα (βλ. χάρτη). Ἀργότερα, τὸ 449, μνημονεύεται γιὰ πρώτη φορὰ μιὰ ἀκόμη ἐπισκοπικὴ ἔδρα στὴν εὐρύτερη περιοχῇ, ἡ πόλη Δόβηρος.

Μὲ βάση λοιπὸν τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ὀργάνωση τῆς περιοχῆς φαίνεται ὅτι ὁ ἐκχριστιανισμὸς δὲν πῆρε στὴ διάρκεια τοῦ 4ου αἰώνα ἰδιαίτερα μεγάλες διαστάσεις, ὥστε νὰ ἐξηγεῖται ἡ ἐπιλογή τοῦ ὀνόματος *salutaris* μὲ τὴ χριστιανικὴ σημασία τῆς σωτηρίας, ὅπως τὴν ἐννοοῦν ὁ H. Grégoire καὶ ὁ P. Orgels. Γι' αὐτὸ νομίζουμε πὼς θὰ πρέπει νὰ ἀναζητήσουμε κάποιον διαφοροτικὸ ἐννοιολογικὸ περιεχόμενον τοῦ ἐπιθέτου *salutaris* καὶ ἐπομένως κάποια πιὸ πειστικὴ ἐρμηνεῖα τῆς ὀνομασίας τῆς νέας ἐπαρχίας ἀπὸ αὐτὴ ποὺ προτείνουν οἱ παραπάνω μελετητὲς.

Ὁ Carl Wendel διατύπωσε μιὰ διαφοροτικὴ ἐρμηνεῖα τοῦ ἐπιθέτου *salutaris*². Ὑποστηρίζει δηλαδὴ, βασιζόμενος σὲ μερικὰ χωρία ἀπὸ τὸ θεοδοσιανὸ κώδικα καὶ τὴ *Notitia dignitatum*, ὅτι ἡ λέξη ἐμπεριέχει καὶ τὴ σημασία τοῦ «αὐτοκρατορικός». Ὁ H. Grégoire καὶ ὁ P. Orgels νομίζουν μὲ τὴ σειρά τους πὼς αὐτὴ μπορεῖ νὰ ἦταν ἡ ἐξέλιξη τῆς σημασίας τοῦ ἐπιθέτου, ἀλλὰ πὼς αὐτὸ δὲν ἔπαψε ποτὲ νὰ σημαίνει συγχρόνως καὶ «χριστιανικός». Εἶναι φανερὸ πὼς στὴν περίπτωση ποὺ ἐξετάζουμε συνυπάρχει καὶ ἡ χριστιανικὴ ἔννοια τῆς λέξης *salutaris*. Ἐξάλλου ἡ παγανιστικὴ προέλευσὴ τῆς ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ πολιτικὴ τοῦ Θεοδόσιου πιστοποιοῦν τὴ θρησκευτικὴ χροιά ποὺ αὐτὴ διατηρεῖ. Φαίνεται ὅμως πιὸ πιθανὸ ὅτι ὁ Θεοδόσιος, ἀφοῦ σχημάτισε τὴν ἐπαρχία αὐτὴ γιὰ στρατιωτικοὺς λόγους, ἔδωσε αὐτὸ τὸ ὄνομα ὡς «σωτήρας» τῆς νέας ἐπαρχίας.

Πράγματι τὸ ἐπίθετο *salutaris* φαίνεται πὼς στὸ τέλος τοῦ 4ου αἰώνα

βων στὴ θέση Palikura βρέθηκε βασιλικὴ μὲ βαπτιστήριον ποὺ χρονολογεῖται στὸν 4ο αἰώνα, βλ. Ivanka Nikolajević, *Ranochrišćanske krstionice u Jugoslaviji* (= Τὰ παλαιοχριστιανικὰ βαπτιστήρια στὴ Γιουγκοσλαβία), *Zbornik Radova* 9 (1966), σελ. 227 κέ. καὶ χάρτη.

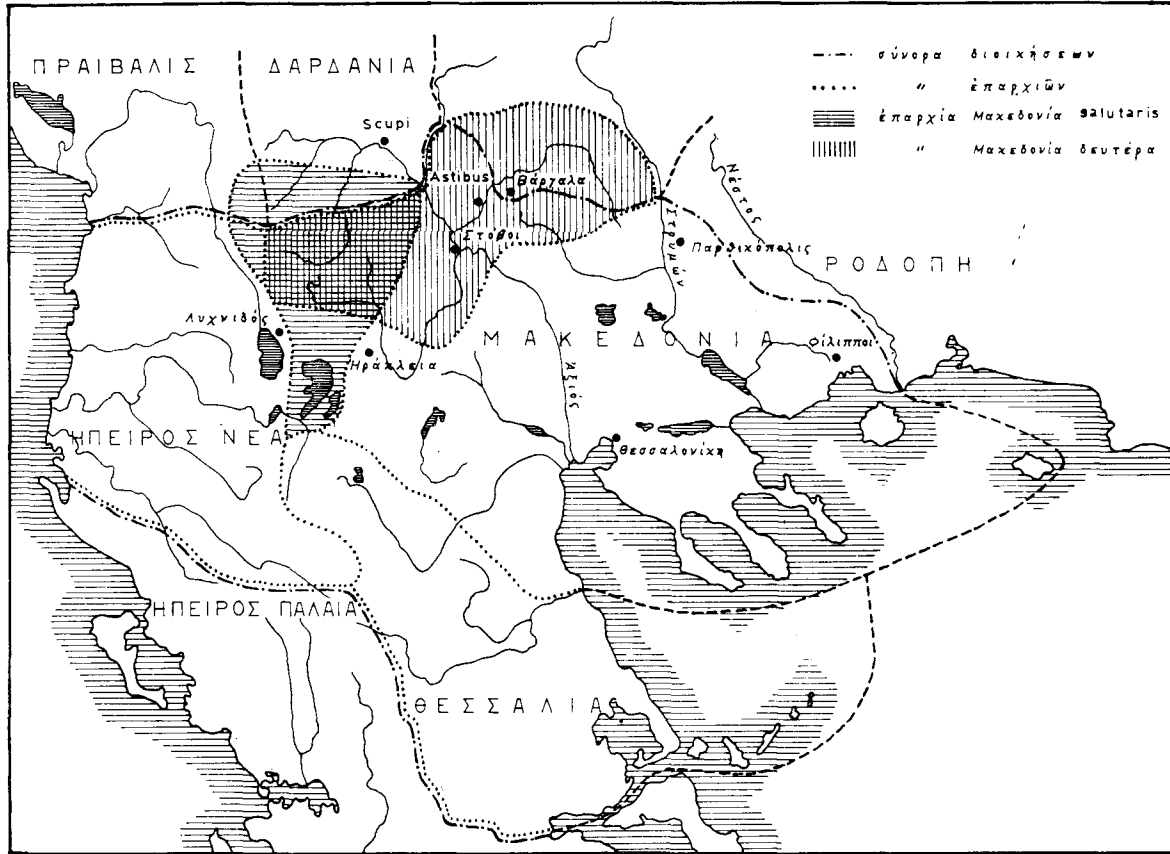
1. Ὁ τόμος τῆς *Tabula Imperii Romani*, ὅ.π., μᾶς δίνει τὴ δυνατότητα νὰ ἔχουμε συγκεντρωμένες τίς τοποθεσίες ποὺ ἀνήκουν στὴν περιοχὴ ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει μὲ τὴ σχετικὴ βιβλιογραφία καὶ χάρτη.

2. Βλ. τὴ συμπληρωματικὴ σημείωση στὸ τέλος τοῦ ἀρθροῦ τῶν H. Grégoire - P. Orgels, *Les cinq provinces*, ὅ.π., σελ. 112-4.

διαφοροποιεῖται καὶ ἀπὸ ὅρος καθαρὰ χριστιανικὸς ἐμπλουτίζεται μὲ νέο περιεχόμενο καὶ παίρνει τὴν ἔννοια τῆς «αὐτοκρατορικῆς σωτηρίας». Ἐνα παράδειγμα ποῦ πιστοποιεῖ τὴν πολιτικὴ μᾶλλον παρά τὴ χριστιανικὴ χροιά τῆ λέξεως *salus* στὰ χρόνια πρὶν καὶ μετὰ τὸ σχηματισμὸ τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας *salutaris* εἶναι, κατὰ τὴ γνώμη μας, ἡ ἀναγραφὴ τῆς, «*Salus Reipublicae*», σὲ χρυσὰ νομίσματα ποῦ κόπηκαν στὴ Θεσσαλονικὴ στὸ διάστημα μεταξὺ 364/7, σὲ χάλκινα τῶν ἐτῶν μετὰ τὸ 388 ποῦ κόπηκαν σὲ ἄλλα τὰ νομισματοκοπεῖα τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ κεντρικοῦ τμήματος τῆς αὐτοκρατορίας καθὼς ἐπίσης καὶ σὲ νομίσματα τῶν χρόνων τοῦ Ἀρκαδίου¹.

Συμπερασματικὰ θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ὑποστηρίξει πὼς ἡ ἐπαρχία Μακεδονία *salutaris* σχηματίστηκε ἀπὸ τὸ Θεοδόσιο γιὰ στρατιωτικὸς κυρίως λόγους, κατὰ τὸ διάστημα τῶν ἐπιδρομῶν καὶ λεηλασιῶν τῶν γόθων στὴ Μακεδονία καὶ Θράκη, δηλαδή τὰ χρόνια 379-80. Ἡ κατάργησις τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας *salutaris*, ποῦ ἐπῆλθε μὲ τὸ χωρισμὸ τῆς σὲ σύντομο χρονικὸ διάστημα μετὰ τὸ σχηματισμὸ τῆς, κατὰ πάσα πιθανότητα λίγο μετὰ τὸ 396, φαίνεται πὼς ἐνισχύει τὴν παραπάνω ἄποψη. Καταλάμβανε ἀκριβῶς τὸ βορειοδυτικὸ τμήμα τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας, ὅπως εἶναι γενικὰ ἀποδεκτό, καὶ περιλάμβανε τοὺς Στόβους καὶ πιθανὸν καὶ τὰ Βάργαλα. Τὸ ὄνομά τῆς, *salutaris*, συνδέεται, κατὰ τὴ γνώμη μας, μὲ τὴν ἀπόκρουσι τῶν γόθων καὶ τὸ τέλος τῶν ἐπιδρομῶν καὶ λεηλασιῶν στὴν περιοχὴ αὐτή. Φαίνεται πὼς μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ὁ Θεοδόσιος ἐπέδιωξε ὄχι μόνον νὰ φέρει σὲ πέρας τὸ ἔργο ποῦ εἶχε ἀναλάβει ἀλλὰ καὶ νὰ ἐπιβάλλει τὸ κύρος του ὡς αὐτοκράτορας - «σωτήρας» στὴν καίρια αὐτὴ περιοχὴ τοῦ Ἰλλυρικοῦ.

1. Βλ. ἀντίστοιχα A. Bellinger, P. Bruun, J. P. C. Kent, H. V. Sutherland, Late Roman gold and silver Coins at Dumbarton Oaks: Diocletian to Eugenius, *DOP* 18 (1964), ἀρ. 189 καὶ 209. J. W. E. Pearce, Notes on some aes of Valentinian II and Theodosius, *Numismatic Chronicle*, 5η σειρά, 14 (1934), σελ. 124 κέ. Φ. Μ. Πέτσα, Χρονικὰ ἀρχαιολογικὰ 1968-70, *Μακεδονικὰ* 14 (1974), σελ. 342 ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

Οι έπαρχίες Μακεδονία salutaris και Μακεδονία δευτέρα
(άπό τό βιβλίο τής Fanoula Parazoglou, Makedonski gradovi u rimsko doba, Σκόπια 1957)